

bijvoorbeeld niet terugvallen op onderzoek naar de reacties van de lezeressen op de vrouwenpagina van de regionale pers. H  l  ne Vossen geeft aan dat verder onderzoek naar de receptie van de MAS nodig is. Niettemin vragen vrijwel alle schrijfsters zich af of klasseverschil van invloed was. Terecht maken zij ook onderscheid tussen gehuwde of ongehuwde vrouwen.

Wetenschappelijk is het van grote waarde te zien hoe deze noties resulteren in genuanceerde geschiedschrijving. Behalve voor het debat over zedelijkheids- en/of beschavingsoffensieven zijn er in deze gepopulariseerde artikelen vele aanknopingspunten voor historische debatten te vinden. Veelvuldig wordt een toenemende mate van individualiteit voor vrouwen opgemerkt, gaat men ervan uit dat de tweede wereldoorlog niet als breuk kan worden beschouwd en behandelt men zowel voor- als nadelen van specifieke vrouwenorganisaties. Vergelijkend literatuuronderzoek, ook met de andere regionale uitgaven, kan naar mijn idee interessante hypothesen opleveren. Vakgenoten die meer willen weten, kunnen nu via de bundel scripties en andere ongepubliceerde onderzoeksverslagen achterhalen. Van wetenschappelijke belang zijn bovendien de nieuwe vragen die deze bundel oproept. Bundeling rondom een nieuwe afbakening, in dit geval geografisch, levert nieuwe combinaties voor vergelijking en verdieping op.

Mij is bijvoorbeeld opgevallen dat ondanks het agrarische karakter van Limburg tot lang na de tweede wereldoorlog, de geschiedenis van Limburgse boerinnen en andere plattelandsvrouwen nog moet worden geschreven. Het artikel van Petra Janssen over het scholings- en vormingswerk voor plattelandsvrouwen was als eerste aanzet bedoeld. Helaas stoelt dit als enige artikel niet op eigen onderzoek, waardoor het erg beschrijvend blijft en tussen de andere bijdragen erg mager afsteekt. Uit de andere artikelen dringen zich echter al onderzoeksvragen voor dit thema op. Bijvoorbeeld is het een interessante vraag of van de beschreven meisjes en vrouwen significant weinig of juist veel uit boeren- of andere plattelandsgezinnen kwamen.

Een aanvulling verwacht ik in de toekomst ook voor het aandeel van niet-Nederlandse vrouwen en vrouwen uit de voormalige kolonien. Hiervoor bevinden zich helaas geen aanknopingspunten in het boek. Toch mag deze geschiedenis naar mijn idee niet worden onderschat. Wat ondervonden vrouwen die na de tweede wereldoorlog uit voormalig Nederlands-Indië in Limburg werden ondergebracht? Welk geschiedverhaal hebben arbeidsmigrantenvrouwen te vertellen? En, welke invloed hadden de veelgebruikte missieverhalen en -films waarin vrouwen uit andere culturen in de geschiedenis van Limburgers traden? De lijst van interessante thema's kan gemakkelijk worden uitgebreid. Het zou mij niet verbazen als deze bundel inspireert tot verder onderzoek en wij in een volgende uitgave de voortgang kunnen volgen.

M. van der Burg

G. B. Janssen, J. van Eck, ed., *Duffel. Land wo wir wohnen. De Duffelt. Land waar wij wonen* (Millingen: Heimatkundeverein 'Die D  ffel', Heemkundekring 'De Duffelt', (postbus 8,6566 ZG Millingen), 1990, 212 blz.).

Ter gelegenheid van het twintigjarig bestaan van de Heemkundekring 'De Duffelt' verscheen een bundel artikelen over aspecten van de geschiedenis van de Duffelt, een gebied ten oosten van Nijmegen, ingeklemd tussen de rivier de Waal en het heuvelachtige bosgebied dat zich ruwweg uitstrekt van Ubbergen tot Kranenburg en Kleef. Het boek bevat zowel opstellen die betrekking hebben op de Nederlandse als op de Duitse Duffelt. Die aanpak verzekert een grote verscheidenheid aan onderwerpen. Centraal staan thema's als wonen en werken, de voor deze streek van oudsher zo kenmerkende strijd tegen het water, het molenaarsbedrijf, de plaats van

de kerk binnen de samenleving en het lager onderwijs. Voorts wordt onder meer aandacht besteed aan kwesties van kadastrale aard.

De artikelen vertonen wat betreft opzet en stijl een grote diversiteit. Janssen en Van Eck, die tekenen voor de redactie van het boek, hebben het niet nodig geoordeeld op dit punt meer uniformiteit na te streven. Zij beschouwen die diversiteit als een karakteristiek kenmerk voor de Duffelt, waaraan zij geen afbreuk wensen te doen. Eveneens hebben zij er van af gezien de artikelen door middel van een meer uitvoerige verantwoording binnen een bredere context te plaatsen. Dat valt te betreuren, want daarmee zou de bundel zeker voor die lezers die minder vertrouwd zijn met de hoofdlijnen van de geschiedenis van de Duffelt, beter toegankelijk zijn geweest. Voor hen die de geschiedenis van deze streek beter kennen of zich daarin nader willen verdiepen, bevat deze jubileumpublikatie niettemin veel lezenswaardigs.

De bundel opent en eindigt met lijvige, goed gedocumenteerde bijdragen van de hand van G. B. Janssen. In zijn eerste artikel gaat hij in op de negentiende-eeuwse agrarische geschiedenis van de plaatsjes die tot de Nederlandse Duffelt worden gerekend, Millingen, Zeeland, Beek, Ubbergen, Ooy, Leuth en Kekerdom, Persingen en Erlecom. Hij schetst daarbij ook de betekenis van de veelvuldig voorkomende dijkdoorbraken en overstromingen voor het dagelijks leven van de bevolking van de Duffelt. Daarnaast behandelt hij in zijn openingsbijdrage de ontwikkeling van de nijverheid in genoemde plaatsen, vooral de baksteenfabricage, die voor het arbeidspotentieel dat in de agrarische sector geen werk meer kon vinden, op den duur een steeds belangrijker alternatief ging vormen. Ook stipt hij de rol van de scheepsbouw aan, die tegen het einde van de negentiende eeuw, speciaal in Millingen, de nodige werkgelegenheid bood, en wijst hij op het belang van de wasserijen in Beek.

In zijn tweede bijdrage geeft Janssen een overzicht van de onderwijsgeschiedenis van de Nederlandse Duffelt in de vorige eeuw. Daarin springt met name in het oog de rol van de zusters van Jezus, Maria en Jozef en de zusters van Liefde, die sedert rond 1850 belangrijke onderwijsactiviteiten gingen ontplooiën in Millingen, respectievelijk Beek, hetgeen een ernstige aanslag betekende op de positie van het openbare onderwijs in beide dorpen.

Vanuit Nederlands oogpunt bezien zijn ook de beide artikelen van J. van Eek interessant te noemen. Hij presenteert allereerst een, overigens niet uitputtend, overzicht van de molens die in de Duffelt werden gebouwd. Hij wijst daarbij onder meer op de grote betekenis van de familie Van der Grinten uit Kranenburg/Frasselt voor de molenbouw in dit gebied. Van Ecks tweede bijdrage heeft betrekking op het belang van het kadaster voor de lokale en regionale geschiedenis. De auteur lardeert zijn betoog in dit kader met voorbeelden uit de geschiedenis van de gemeenten Millingen en Ubbergen.

De veelvuldige problemen met wateroverlast vormen een telkens terugkerend thema in de bundel. De laatste grote overstroming vond plaats in 1925-1926. Dankzij eendrachtige Nederlands/Duitse samenwerking konden nadien binnen het tijdsbestek van enkele jaren passende maatregelen worden getroffen om het overstromingsgevaar in het vervolg tegen te gaan. De aanleg van gemalen en pompstations maakte het mogelijk om aan weerskanten van de grens het waterpeil kunstmatig te regelen. In de eerste helft van de jaren zestig volgde bovendien nog de bouw van een elf kilometer lange bandijk tussen Grieth en Griethausen. In het kader daarvan werd ook de zogeheten Lobither Kribbe gesloten. De problematiek van de wateroverlast staat centraal in de artikelen van F. Otten en A. Arntz. Helaas slagen zij er niet in een meer afgerond beeld te schetsen van de eeuwenlange strijd van de inwoners van de Duffelt tegen het water. De gegevens die zij, evenals G. B. Janssen in diens eerste artikel, aandragen, wettigen echter de verwachting dat een nadere bestudering van dit onderwerp zeker de moeite zal lonen.

RECENSIES

De overige artikelen in de bundel hebben betrekking op de Duitse Duffelt en bevatten slechts zijdelings informatie van belang voor de geschiedenis van de Nederlandse Duffelt.

J. A. M. M. Janssen

A. Postma, e. a., ed., *Aan deze zijde van het Binnenhof. Gedenkboek ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Eerste Kamer der staten-generaal* ('s-Gravenhage: SDU, 1990, 572 blz., ISBN 90 12 06449 X).

De commissie-Deetman uit de Tweede Kamer die op initiatief van mr. H. A. F. M. O. van Mierlo, de fractievoorzitter van D66, in het najaar van 1990 heeft gerapporteerd over politieke en bestuurlijke vernieuwing, heeft geen woorden gewijd aan het al of niet voortbestaan van de Eerste Kamer. Dat is merkwaardig, omdat zelden in Nederland stelselmatig over staatkundige vernieuwing is gesproken zonder de plaats van de Eerste Kamer ter discussie te stellen. Uit de kring van de commissie kon worden vernomen dat dit is gebeurd, omdat men niet geloofde in de haalbaarheid van een voorstel (of in de termen van de commissie: 'vraagpunt') tot opheffing van de senaat. Dat vormt een tweede merkwaardigheid: alsof al die andere voorstellen, zoals de gekozen premier, wel zo haalbaar zouden zijn. De commissie is op zijn minst niet erg consequent te werk gegaan. Zij heeft daarmee een derde merkwaardig fenomeen, nu van de Eerste Kamer zelf, onderschat: haar neiging zich een beetje klein te maken, als zij openlijk ter discussie staat en zichzelf steeds op te blazen zodra discussies weer eens tot niets hebben geleid en de senatoren zich weer voor enige tijd 'veilig' voelen. Dat laat overigens daar dat er in Nederland weinig instituten zijn die het zo dikwijls over zichzelf en hun voortbestaan hebben als juist de Eerste Kamer der staten-generaal.

Die voortdurende twijfel van de senaat aan zichzelf sedert haar instelling in 1815 en de niet aflatende maar ook telkens mislukte pogingen tot 'moord' op het instituut zijn terug te vinden in het, in september 1990, verschenen *Gedenkboek ter gelegenheid van het 175-jarig bestaan van de Eerste Kamer*, subtitel van het boek dat als hoofdtitel *Aan deze zijde van het Binnenhof*, draagt. Dat die duurzame twijfel in het gedenkboek ruim plaats heeft gekregen en voorts auteurs zijn aangezocht die zulke twijfel meer dan deelden is een van de factoren die pleiten voor het werk van de redactie-commissie. Zij bestond uit vier leden van de Eerste Kamer — A. Postma van het CDA, L. M. de Rijk van de PvdA, J. J. Vis van D66 en Y. P. W. van der Werff van de VVD — alsmede de griffier, A. Sprey. Medewerking werd verleend door mr. drs. B. J. Bonenkamp die, met een tijdelijke aanstelling, de totstandkoming van het gedenkboek redactioneel heeft begeleid en ook zelf een hoofdstuk heeft geleverd.

Er is overigens meer dat voor de redactie pleit: het voortreffelijke produkt dat zij heeft afgeleverd. Niet alleen is het boek fraai vormgegeven en voorzien van allerlei nuttige bijlagen — waarin bijvoorbeeld alle senatoren sinds 1815 zijn vermeld — maar de aangezochte auteurs leveren bovendien gekwalificeerd en goed geschreven werk. De kern van het boek wordt gevormd door vijf overzichtsartikelen die telkens een periode in het bestaan van de Kamer behandelen. H. de Schepper bespreekt de periode van het Verenigd Koninkrijk (1815-1830); G. A. M. Beekelaar het tijdperk tussen 1830 en 1848, waarin de vraag opkomt of de afscheiding van België ook het afscheid van de Eerste Kamer diende te betekenen; J. J. Vis beschrijft de periode tussen 1848 en 1888, die hij ziet als het politieke hoogtij van de Kamer; L. Prakte behandelt de 'antithetische' periode tussen 1888 en 1918; N. Cramer tenslotte bespreekt de ontwikkelingen vanaf 1918 tot heden.